

Transcendentna teozofija Sadruddina Širazija

Mohamed Jafer Zarean

Osnivač Perzijsko-bosanskog koledža, Podlugovi - Ilijaš

Sažetak

Ovim esejom se ukratko žele objasniti temelji transcendentne teozofije. Neophodno je prvo upoznati se sa Sadruddinom Širazijem Muhammadom kao utemeljiteljem transcendentne teozofije.

Također, nakon kratkog upoznavanja Širazijeve teozofije, potrebno je uporediti njegovu teozofiju sa peripatetičkom filozofijom, sa jedne strane, i prosvjetljenom filozofijom, sa druge strane. Ovom uporedbom će se pojasniti da je transcendentna teozofija zasebna filozofija koja ima svoj sopstveni sistem i svoje izvore, a nikako eklektička filozofija.

Ključne riječi: transcendentna filozofija, peripatetička filozofija, iluminacija, egzistencija, mudrost, Mulla Sadra, istina, namjesnik, razum, racionalnost, duhovna putovanja, metoda spoznaje.

1. Uvod

Filozofija ili mudrost je, kratko rečeno, čovjekovo poznavanje egzistencije, odnosno racionalni pogled na svijet i razmišljanje o egzistenciji.

حکمای اشراقی آن را انطباق عالم صغیر با عالم کبیر می دانستند: و از فیثاغورس نقل شده که فیلسوفی که درباره کوسموس تأمل می نماید در روح خود کوسموس می شود.¹

Mudraci iluminacionisti filozofiju su smatrali kao podudaranje malog svijeta (čovjeka) sa velikim svijetom (svijet).

«صيرورة الإنسان عالما عقليا مضاهيا للعالم العيني»²

Prenosi se od Figura da filozof, koji razmišlja o kosmosu, u svojoj duši postane kosmos.³

Filozofija je nauka stara koliko je star i sam čovjek. Ona je postojala još od prije stvaranja čovjeka, kada je Allah, dž. š., govorio da želi uspostaviti na Zemlji Svoga namjesnika riječima:

أنى جاعل فى الارض خليفة⁴

Ja postavljam na Zemlju namjesnika...

Meleki su tražili od Gospodara Uzvišenog da im pojasni razlog stvaranja čovjeka. Oni su, na osnovu onoga što su znali o specifičnosti Zemlje, pretpostavljali da će stvaranje ovozemaljskog bića dovesti do prolivanja krvi. Zato su, racionalno gledajući specifičnosti Zemlje sa jedne strane, i ne znajući sposobnosti čovjeka sa druge strane, obraćajući se Allahu, dž. š., i moleći za pojašnjenje svrhe stvaranja čovjeka, govorili:⁵

أ تجعل فيها من يفسد فيها و يسفك الدماء؟⁶

Zar ćeš postaviti na Zemlju nekoga ko će na njoj nered praviti i krv prolivati?

Oni su zemaljsko biće smatrali materijalnim bićem koje je ograničeno, ovisno i puno nedostataka, a znali su da je Uzvišeni Gospodar biće

¹ Sadruddin Širazi Muhammad, *Al-mazahir al-ilahijje fi esrar al-olum al-kemalijje*, str. 8.

² V. više u: Sadruddin Širazi Muhammad, *Al-Ševahid al-rububijja*, str. 499 i u: n. d. str. 695 i u: Sabzevari, Šerh al-Menzume, sv. 2, str. 50 i n. d. sv. 5, str. 291 i u Sadruddin Širazi, *Tafsir*, sv. 6, str. 25.

³ Ibid., str. 8.

⁴ Al-Baqara, 30.

⁵ Više u: Sadruddin Širazi, *Tafsir*, sv. 2, str. 308.

⁶ Ibid., str. ???

koje je slavljeno, bez nedostataka i koje posjeduje sve najljepše osobine. Zato su zaključili da je velika razlika između zemlje i Gospodara svih gospodara. O tome Allame Tabatabai (1991.) kaže: “Gdje je zemlja, a gdje je Gospodar gospodara!”

این التراب و رب الارباب⁷

Meleki su pomislili da je slavljenje Uzvišenog jedini cilj stvaranja i zato su sebe smatrali zaslužnijim za namjesnike i govorili:

و نحن نسیح بحمدک و نقدس لک⁸

A mi Te zahvaljujući slavimo i Tebe svetim smatramo.

U ovoj naučnoj raspravi sa jedne strane su meleki, koji rade samo dobra i pohvalna djela, a sa druge strane je Gospodar, Koji ih nije grdio zbog pitanja koja su Mu postavili. Šta više, u daljem procesu stvaranja, Uzvišeni Bog je melekima pojasnio razlog stvaranja čovjeka i tako im je otklonio neznanje o tome.

U historiji ljudskog bića Božiji poslanici su prije svega tražili od naroda da racionalno gledaju i razmišljaju o sebi i kosmosu. Sve sadašnje pristalice nebeske vjere smatraju poslanikom Božijim hazreti Ibrahima, ala nebijjena ve alihi ve alejhi selam. On je, kako Kur'an prenosi, u različitim prilikama pokušavao navesti narod na razmišljanje i umovanje o sebi i kosmosu.

Hazreti Ibrahim, kako se u Kur'anu kaže, kada je polupao kipove, nije razbio veliki kip, kako bi narod naveo na razmišljanje.

فجعلهم جذاذا إلا كبيرا لهم لعلهم اليه يرجعون⁹

Kada su ljudi upitali Ibrahima:

ء أنت فعلت هذا بالهتنا يا إبراهيم?¹⁰

“Jesi li ti to uradio sa našim bogovima?”

Hazreti Ibrahim, a. s., je odgovorio da je to uradio njihov veliki kip.

بل فعله كبيرهم هذا فستلوهم إن كانوا ينطقون.

⁷ Sejjed Mohammad Husein Tabatabai, *Al-Mizan*, sv. I, str. 117.

⁸ *Al-Baqara*, 30.

⁹ *Al-Anbiya*, 58.

¹⁰ *Ibid.*, 62.

“Nego je to uradio njihov veliki, pa pitajte ih ako mogu govoriti.”¹¹

Nakon Ibrahimovog, a. s., odgovora ljudi su razmišljali o sebi i krivili su sebe zbog obožavanja onoga što su sami napravili. Jer, kako Maturidi kaže:

إنما يعبد من يعبد لفعل يكون من المعبود الى من يعبد، فأما أن يعبد ما يفعله المعبود فلا يحتمل.

“Bog se obožava zbog onoga što uradi za svoga roba, ali nema smisla da rob obožava svoju rukotvorinu.”¹²

Upravo zbog toga hazreti Ibrahim, a. s., kaže njima:

أ تعبدون ما تنحتون والله خلقكم و ما تعبدون¹³

“Pa zar obožavate ono što klesaste, a Allah je stvorio i vas i ono što obožavate.”

Može se naslutiti da su, postojanjem Božijih poslanika, filozofske rasprave bile istinski duboke i da su predstavljale izvor nadahnuća za kasnija filozofska promišljanja.¹⁴

2. Nastanak filozofije u historiji ljudskog roda

Stare literature, koje pišu o historiji filozofije od prije nove ere ili blizu nove ere, potvrdile su da mudrost i filozofija imaju duboke korijene u historiji. Neki od njih, poput Herodota i njegovih učenika, tvrde da je prije Grčke na istočnim krajevima (Egipat, Babilon, Iran...) postajala veoma razvijena civilizacija i filozofija. Ova literatura čvrsto odbija tvrdnju da je svijet bio u apsolutnoj tmmini i divljaštvu dok se nisu pojavili grčki, odnosno evropski, geniji i filozofi, koji su ljudskom biću poklonili civilizaciju i nauku.¹⁵

Nebeske knjige, i vjerska literatura, također tvrde da su potrebne mudrosti i nauka dostavljene čovjeku putem Božijih poslanika. Prenošeni hadisi tvrde da su Adem, a. s., i njegovi potomci bili prvi učitelji čovjeka, a Hermes, koji se smatra ocem filozofije, jeste Božiji poslanik

¹¹ Ibid., 63.

¹² Muhammad ibn Muhammad, *Tavilatu Ahlissune*, sv. 7, str. 352.

¹³ *As-Saffat*, 95. i 96.

¹⁴ *Tarihe falsafeje eslami*, str. 14.

¹⁵ Sadruddin Širazi, *Al-Mazahir*, str. 13.

hazreti Idris, a. s..¹⁶ Ova činjenica je konstantno potvrđivana od muslimanskih učenjaka pa su čak neki od njih pisali literaturu o tome (Abu Hatim Al-Razi¹⁷, koji je napisao knjigu *Allamu al-nnubuvva*).¹⁸

O nastanku filozofije Suhrevardi kaže:

و لا تظنّ أنّ الحكمة في هذه المدة القريبة كانت، لا غير؛ بل العالم ما خلا
قَطَّ عن الحكمة و عن شخصٍ قائمٍ بها عنده الحجج و البيّنات، و هو خليفة الله في
أرضه؛ و هكذا يكون، ما دامت السماوات و الأرض. و الاختلاف بين متقدّمي الحكماء
و متأخريهم إنّما هو في الألفاظ و اختلاف عاداتهم في التصريح و التعريض.

“Neka se ne misli da teozofija pripada našim bližim vremenima. Ne! Svijet nikada nije bio bez teozofije i bez čovjeka, koji se bavio njome, i koji je posjedovao dokaze i argumente, a on je namjesnik Allaha na Njegovoj Zemlji; i tako će biti sve dok postoje nebesa i Zemlja. I razilaženja između ranijih i kasnijih teozofa su samo u izrazima i u njihovim različitim načinima direktnog ili indirektnog izražavanja.”¹⁹

O tome Kifti²⁰ piše:

اختلف علماء الأمر في أول من تكلم في الحكمة و أركانها من الرياضة و المنطق
و الطبيعي و الإلهي؛ و كل فرقة ذكرت الأوّل عندها، و ليس ذلك هو الأوّل في الحقيقة.
و لمّا أمعن الناظرون النظر، رأوا أنّ ذلك كان «نبوة» أنزلت على ادريس، و كلّ الأوائل
المذكورة عند العالم نوّعاهم من قول تلاميذه، أو تلاميذ تلاميذه.²¹

“Učenjaci su se razili kada je u pitanju prva osoba koja je govorila o mudrosti i osnovnim pitanjima mudrosti, tj. matematici, logici, prirodi, teologiji. Svaka grupa je sebe smatrala prvom, međutim nije prva. Kada bi istraživači duboko gledali, shvatili bi da je mudrost bilo vjerovjesništvo koje je spuštano hazreti Idrisu, a. s..

¹⁶ Sadruddin Širazi Muhammad, *Al-Mazahir*, str. 10, v. više u: Abu Hatim Al-Razi, *Alam-al-nubuvvah*, str. 278.

¹⁷ Abulfaradž Al-Isfahani, Ali ibni Husejn Abu Hatim Razi (322. po H.) bio je jedan od velikih mislilaca i pisaca i pozivatelja ismailizma.

¹⁸ V. više u: Sadruddin Širazi Muhammad, *Al-Mazahir*, str. 11.

¹⁹ V. više u: Suhrevardi Šihabuddin, *Hikmetul-išrak*, str. 1.

²⁰ Džemaluddin Abulhasan Ali ibn Jusuf ibn Ibrahim je bio rodom iz Kufe. Preselio se u Kairo i kasnije otputovao u Kuds, te postao pisac kod Farisuddina Majmuna Alkasrija. Kifti je bio historičar, pisac i hakim iz Egipta (1172–1248). On je, također, poznavao logiku, fikh i astronomiju i o tim naukama je pisao.

²¹ Više u: Kifti, *Tarihu-l-hukama*, str. 1.

U hadisima se nalazi da su prvi učitelji čovjeka hazreti Adem, a. s., i njegovo potomstvo (poput hazreti Idrisa). Hermes, koji se smatra ocem filozofije, je hazreti Idris, a. s.. Uzvišeni Allah u Kur'anu hazreti Adema, a. s., smatra učenikom koji je pred Gospodarom naučio Esma'a.²²

وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلَائِكَةِ...²³

Ovaj ajet jasno govori da je hazreti Adem, a. s., "...na samom početku stvaranja naučio tajne spoznaje i ključ znanja i mudrosti, i time dobio prednost nad melekima."²⁴

Pored poslanika bili su i mudraci koji su, na osnovu direktnog ili indirektnog učenja, pred poslasticima pokušavali racionalno odgovoriti na pitanja koja su ljudi postavljali, i sami pojasniti teme u vezi sa egzistencijom i metafizikom.

Jedan od tih mudraca je Mudri Lukman koji je živio u vrijeme hazreti Davuda, a. s.. On je bio najučenija osoba svoga vremena. Neki njegovi savjeti se prenose čak i u Kur'anu. Pitagora, Sokrat i Platon su bili još neki od ovih mudraca koji su, direktno ili indirektno, učili pred Božijim poslasticima.

Mulla Sadra govori:

اعلم أنّ الحكمة نشأت أولاً من آدم صفي الله، و عن ذرّيته شيث و هرمس- أعني إدريس- و عن نوح؛ لأنّ العالم ما خلا قظّ عن شخص يقوم به علم التوحيد و المعاد و أنّ هرمس الأعظم هو الذي نشرها في الأقاليم و البلاد،²⁵

و أظهرها و أفاضها على العباد، و هو أبو الحكماء و علامة العلماء؛ أشركنا الله في صالح دعائه. و أمّا الروم و يونان، فلم يكن الحكمة فيهم قديمة،...²⁶

"Znaj da je mudrost najprije počela od Allahovog odabranog Adema i njegovog potomstva Šejsa i Hermesa, odnosno od Idrisa i Nuha. Jer, ovaj svijet nikada nije bio bez nekoga ko čuva znanje o Božijoj jednoći i pitanju proživljenja, i veliki Hermes je taj koji je raširio mudrost po zemljama i regijama i objasnio i podučavao robove (Božije). On je otac mudraca i najučeniji učenjak, neka Allah uračuna i nas u njegovim

²² Sadruddin Širazi Muhammad, *Al-Mazahir*, str. 11.

²³ *Al-Bekara*, 31.

²⁴ Sadruddin Širazi Muhammad, *Al-Mazahir*, str. 10.

²⁵ Sadruddin Širazi Muhammad, *Al-Mazahir*, str. 11.

²⁶ Sadruddin Širazi Muhammad, *Al-Mazahir*, str. 12.; v. više u: Sadruddin Širazi Muhammad, *Risalatun fi al-hodus*, str. 272 i u Henri Corbin, *Islamska filozofija u Iranu*, str. 60.

dovama. Međutim, u Rimu i u Grčkoj mudrost nema dugu historiju.”

Mulla Sadra na drugom mjestu govori:

و أمّا الروم و يونان، فلم يكن الحكمة فيهم قديمة ... حتى بعث إبراهيم - عليه السلام - و علمهم علم التوحيد. و ذكر في التاريخ أنّ أوّل من تفلسف منهم [أي اليونانيين] ثالث الملطي و لهم سميت الفلسفة [فلسفة]؛ و كان قد تفلسف بمصر و قدم الى ملطية و هو شيخ كبير نشر حكمته ... و كان بعده أنكساغورس الملطي و أنكسيمانس الملطي، ثمّ نشأ بعد هؤلاء أنباذقلس و فيثاغورس و سقراط و أفلاطن ...

فإنّ أولئك الأساطين من أعظم الحكماء الأولين، المقتبسين أنوار علومهم من مشكاة نبوة الأنبياء الماضين و أهل السفارة الإلهيين كهرمس - المسمى ب «والد الحكماء»...²⁷

“...ali mudrost u Rimu i u Grčkoj nije postajala odavno (...) dok nije poslat Ibrahim, a. s., koji ih je podučavao jednobojstvu. Spomenuta je u historiji prva osoba koja se od njih (Rimljana) bavila mudročću Salis Al-Meltijj i koji je svoju mudrost nazivao filozofijom. On se u Egiptu počeo baviti filozofijom pa je došao u grad Meltijju (Malatya). On je bio veliki šejh koji je širio svoj mudrost... a poslije njega su došli Anksagures Almeltijj, Anksimans Almeltijj, a poslije ovih su se pojavili Anbazgils, Fisagures, Sukrat, Aflatun... ovi su bili od velikih (temeljutih) mudraca koji su preuzeli svoje svijetlo znanje sa izvora svjetla poslanstva bivših poslanika i povjerenika Božijih, izaslanstva poput Hermesa koji je nazvan ocem mudraca...”

Mulla Sadra, također, u svom tefsiru Pitagoru smatra učenicom poslanika i kaže:

هو من أساطين الحكماء المقتبسين أنوار معارفهم من مشكاة علوم الأنبياء عليهم السلام²⁸

“On je jedan od velikih (temeljutih) mudraca koji je preuzeo svoje svijetlo znanje sa izvora svjetla poslaničkog znanja.”

3. Islam i razvoj mudrosti

Tok razvoja umovanja i razmišljanja ubrzao se pojavom islama. Uzvišeni Gospodar u Kur'anu na različite načine podstiče ljude na razmišljanje i racionalno gledanje na svijet, te formiranje jednog

²⁷ Vidi u: Sadruddin Širazi Muhammad, *Al-Mazahir*, str. 153–154.

²⁸ Sadruddin Širazi Muhammad, *Tafsir*, sv. 5, str. 32.

racionalnog svjetonazora. Možemo reći da u Kur'anu postoje tri vrste ajeta koji podstiču vjernika na razmišljanje.

Prvo su ajeti koji vode racionalni razgovor sa onima koji se ne slažu sa Njegovim stavovima poput:

أن مثل عيسى عند الله كمثل ادم خلقه من تراب ثم قال له كن فيكون²⁹

Zaista primjer Isa'a kod Allaha je kao primjer Adema. On ga je od zemlje stvorio, zatim mu rekao: Budi (čovjek), pa je postao (čovjekom).

U ovom ajetu se na racionalan način tvrdi da Isaovo bivanje bez oca ne znači da on ne pripada ljudskom rodu.

Drugo su ajeti koji direktno pozivaju ljude na razmišljanje:

أن في خلق السموات و الارض و اختلاف الليل و النهار لآيات لاولى الألباب الذين يذكرون الله قياما و قعودا و على جنوبهم و يتفكرون فى خلق السموات و الأرض ربنا ما خلقت هذا باطلا³⁰

Zaista u stvaranju nebesa i Zemlje, i smjeni dana i noći, postoji sigurni znak onima koji su razumom obdareni (odnosno), onima koji se Allaha sjećaju stojeći, sjedeći, i (ležeći) na stranama svojim.

U ovom ajetu razmišljanje i racionalni pogled na svijet se smatraju dopunjavajućim faktorom razumom obdarenim.

Treća grupa su ajeti koji oštro osuđuju i grde one koji ne žele razmišljati:

أفلا يتدبرون القرآن أمر على قلوب أفعالها³¹

Pa zar ne razmišljaju o Kura'nu ili su na srcima katanci njihovi?

و لقد ذرأنا لجهنم كثيرا من الجن و الإنس لهم قلوب لا يفقهون بها و لهم أعين لا يبصرون بها و لهم آذان لا يسمعون بها اولئك كالأنعام بل هم أضل³²

I zaista Smo stvorili za Džehennem mnoge džine i ljude. Oni srce imaju, ali njima ne spoznaju, i oči imaju, ali njima ne gledaju, i uši imaju, ali njima ne slušaju. Oni su upravo poput stoke, čak oni su gori!

²⁹ Ali Imran, 59.

³⁰ Ali Imran, 191. (samostalan prevod)

³¹ Muhammad, 24.

³² Al-A'raf, 179.

Svjedoci smo, upravo zbog ovih podsticaja i uputa, da su se u okrilju islama pojavili mnogobrojni mislioci i mudraci kao što su Farabi, Ibn Sina, Gazali, Ibn Rušd i drugi. Oni su uspjeli u svjetlu objave otkriti neke tajne ovoga svijeta i veze ovoga svijeta sa nevidljivim svijetom.

Sadrudin Širazi Muhammad (Mulla Sadra) je jedan od tih mislilaca, koji se pojavio na kraju desetog stoljeća po hidžri i ponudio svoju filozofiju koju je nazvao "Al-Hikmatu-l-muta'aliyah", a u prevodu se kaže transcendentna teozofija. Mulla Sadra je po Korbenovom izrazu učinio golemu filozofsku revoluciju.³³ Mulla Sadraova filozofija je zauvijek ugasila nesloge među dotadašnjim dvjema poznatim filozofijama Meššaa (peripatetička) i Išraka (prosvjetljenja).

4. Životopis Sadruddina Širazija Muhammada

Henri Korben kaže: "Datum Mulla Sadraovog rođenja bio je nepoznat sve dok ga nije izračunao Allame Tabatabai na osnovu datuma nekih njegovih radova." Po ovom obračunu Sadrudin Širazi Muhammad je sin Ibrahima, sina Jahjaa Kavamija Širazija rođen 1571. godine (979. godine po hidžri)³⁴ u gradu Širazu na jugoistoku sadašnje Islamske Republike Iran. On je poznat kao Mulla Sadra i Sadru-l-mute'ellihin.

Njegov otac je bio vezir safavidske vlasti u Širazu. Bio je ugledan i poštovan ljubitelj nauke i znanja.³⁵ Sadrudin je bio njegov jedini sin. Dobio ga je veoma kasno, nakon dugog moljenja i dovljenja. Otac je sinu nadio ime Muhammad, a nadimak Sadrudin, što znači vjerski autoritet, u nadi da će postati jedan od vjerskih autoriteta. Po tom nadimku su ga zvali Mulla Sadra³⁶.

Evropljani, koji su posjetili Iran sa željom da upoznaju iransku historiju, tvrde da su tadašnje elite i poglavari Irana, umjesto da šalju djecu na školovanje, dovodili učitelje kod sebe da podučavaju njihovu djecu. Na ovaj način Mulla Sadra je, pored tadašnjih osnovnih nauka, naučio perzijski jezik i književnost, arapski jezik, kaligrafiju i pjesništvo³⁷.

³³

³⁴ Henri Corbin, *Islamska filozofija u Iranu*, str.75.; Sadrudin Širazi, Šarhe usule *Kafi*, sv. 4, str. 1326. Sadrudin Širazi, *Tafsir*, sv. 4, str. 9 i Sadrudin Širazi, *Tafsir*, sv. 6, str. 140 i sv. 1, str. 11.

³⁵ Henry Corbin, *Islam u Iranu*, sv. 4, str. 58. Sadrudin Širazi, *Tafsir*, sv. 1, str. 15.

³⁶ Mulla je nadimak koji se koristio učenima za izražavanje poštovanja.

³⁷ Sadrudin Širazi, *Al-Mazahir*, str. 263.

Mulla Sadra je početkom XI stoljeća po hidžri (1003.), kao dvadesetogodišnjak, zahvaljujući svojoj nadarenosti i inteligenciji, naučio sve moguće nauke koje su postojale u Širazu. Zato je, tragajući za znanjem, otputovao u grad Kazvin koji je tada bio prijestolje safavidske vlasti u Iranu. Tamo je upoznao dvojicu velikana: Mir Damada³⁸ i šejh Behaiju³⁹, koji su postali njegovi veliki učitelji tradicionalnih i racionalnih nauka.⁴⁰

Premještanjem prijestolja Šah Abbasa iz Kazvina u Isfahan, i odlaskom ove dvojice velikana, Mulla Sadra, također, napušta Kazvin i putuje u Isfahan. U Isfahanu je u potpunosti savladao peripatetičku filozofiju, filozofiju iluminacije, logiku, dogmatsku teologiju, fikh, tefsir, hadis, pa čak astronomiju, matematiku i donekle medicinu.⁴¹

Mulla Sadra je oko 1600. godine iz Isfahana otputovao u svoj rodni kraj Širaz i počeo je predavati vjerske i filozofske teme.

Međutim, zbog zavidnosti i neslaganja jedne skupine uleme sa njegovim stavovima i mišljenjima, nije mu dozvoljeno da nastavi svoj život u Širazu.

Mulla Sadra nije mogao šutjeti, i ne obasjavati znanjem svoju mračnu okolinu, niti je bio slobodan da aktivno djeluje, zato je umoran

³⁸ Mir Burhanudin Muhammed Bakir Esterabadi rođen 969. hidžretske godine poznat kao Mir Damad, treći učitelj, je poznati filozof i fakih safavidskog doba. On je jedan od utemeljitelja filozofske škole u Isfahanu. V. više u: Corbin Henry, *Islamska filozofija u Iranu*, str. 39 i u: Corbin Henry, *Islam u Iranu*, sv. 4, str. 23–26.

³⁹ Šejh Baha'i (شيخ بهایی) je rođen 18. februara 1547. godine u selu Džaba u području Džebel Amil u današnjem Libanu, umro je 1. septembra 1621. godine u Isfahanu, a tijelo mu je sahranjeno u Mešhedu. Njegovo puno ime je Baha-i al-Din Muhamed ibn Husein al-Amili (perzijski: بهاءالدين محمد بن حسين عاملی). On je bio poznati matematičar, pravnik (fakih), arhitekta, filozof, pjesnik, izvrstan poznavalac islamskih racionalnih i teoloških nauka. Otac mu je umro 1576. godine u Bahreinu i tada je mladi Muhamed na zahtjev kralja Tahmaspa I otišao u Herat kako bi obavljao funkciju vrhovnog vjerskog poglavara i predstavnika religijskih tradicionalnih nauka (šejhul-islam). U kasnijim godinama postao je jedan od učitelja **Mulla Sadraa**.

U enciklopedijskom djelu *Kaškul safavidski šejhul-islam* uz pomoć matematičkih i geometrijskih principa izračunao je **kvadratni korjen** određenih brojeva, kao i visinu različitih objekata koje je gradio, a pritom nije koristio uobičajeni pribor za mjerenje. Šejh Baha'i je napisao preko 100 rasprava i djela o različitim temama na **arapskom i perzijskom jeziku**. Priznavajući njegove zasluge astronomije UNESKO 2009. godine je registrovao Šejh Beha'ija kao ponos Irana.

⁴⁰ Henry Corbin, *Islam u Iranu*, sv. 4, str. 58.

⁴¹ Sadruddin Širazi, *Al-Mazahir*, str. 264.

i razočaran napustio Širaz i našao utočište u selu Kahaka⁴² u blizini Koma⁴³.

Slika 1. Kom, 1313.

Slika 2. Kom, danas

U Kahaki je Mulla Sadra, zbog razočarenja i napetosti, prestao držati predavanja i pisati djela, te je odlučio krenuti sa jednim ozbiljnim duhovnim putovanjem ka srži znanja i svjetlosti.

⁴² Njegova kuća se i dan danas čuva i posjećuje kao historijski spomenik.

⁴³ Grad Kom je star preko 1500 godina, a veliki broj vjerskih autoriteta od drugog stoljeća po hidžri pa do sada su ukopani u ovom gradu. 201. hidžretske godine h. Fatima kćerka Imama Kazima putujući iz Medine prema Mešhedu, radi posjete svoga brata Imama Reze, razbolila se u blizini Koma i nakon 17 dana preselila na ahiret, te je ukopana u Komu. U Iranu grad Kom je vjerski centar i smatra se svetim gradom.

Slika 3. Mulla Sadraova kuća u Kahaki

On sam o tome ovako piše:

“Trpio sam, u očima je bilo trnje, a u grlu kost. Suzdržao sam se i prestao zanimati za ljude i družiti se (miješati) sa njima. Dosadilo mi je da se družim sa njima i da budem uz njih. Tako mi je bilo lakše suprotstaviti se ustaljenom toku stvari i ljudima toga vremena. Oslobodio sam se bilo koje pristrasnosti tako da ih nisam ni osporavao niti podržavao. Bilo mi je svejedno da li će ih to uzvisiti ili će im naškoditi. Spontano sam se okrenuo glavnom uzroku i skrušeno i ponizno obratio se onome koji teške stvari čini lahkim.⁴⁴

Pošto sam u tom promijenjenom stanju, stanju odvajanja, slabosti i osamljivanja, ostao dugo vremena, moja duša planula je nurom (svjetlom) zahvaljujući dugoj duhovnoj borbi, a moje srce snažno se zagrijalo zbog napornih vježbi, pa su se na njih prosula svjetla nevidljivog svijeta. U njih su se smjestile tajne svemoći Božije, sustigla su ih svjetla Jednoga i Božiji darovi, pa su dosegli tajne koje sve do sada nisam znao. Otkrili su mi se simboli (znakovi) koji mi ranije nisu bili otkriveni, kao što su dokazi. Sada sam se lično uvjerio u sve ono što sam ranije saznao pomoću dokaza, i u mnogo više od toga, a radi se, između ostaloga, o Božijim tajnama i istinama, te o teološkim emanetima i Božijim vječnim tajnama. Tada je um, jutrom i večeri, nalazio odmor u svjetlima Istine i pomoću njih približavao se Allahu iskreno Mu se obraćajući. (...)

Budući da Allahova milost, i zakon Božije brige i zaštite, podrazumijevaju da Allah ne zanemaruje fundamentalne (temeljne) stvari koje su potrebne ljudima, a u skladu sa njihovom spremnošću da to prihvate, On nimalo ne škrta u bilo čemu što Njegovim robovima

⁴⁴ Sadruddin Širazi, *Al-asfar-l-arba'a*, sv. 1, str. 7.

donosi korist. Prema tome, Allahova milost nužno podrazumijeva da ova, meni otkrivena, značenja, iz svijeta tajni i od Svjetla svjetala, ne ostanu skrivena iza zavjesa i izvan dosega, pa me je Allah nadahnuo iz Svoga obilja iz kojeg sam kušao gutljaj za ožednjele tragaoce i osvjedočene. U tome smo našli zadovoljenje želje srca putnika da bi živio onaj koji ispije gutljaj i okiti se svjetlom srca koje čezne. Tako je došlo propisano vrijeme i Svevišnji Allah želio je to darovati, a vrijeme je prispjelo i On ga je obznanio u vrijeme koje je On odredio i objelodanio onome za koga je to olakšao. Tako sam vidio realizaciju tih značenja iz potencijalnog u stvarno postojanje, njihovo upotpunjenje i izlazak iz skrivenog u stvarnu egzistenciju. Počeo sam razmišljati o tome i fokusirao se na propušteno. Molio sam Svevišnjeg Allaha da me osnaži, da Svojom plemenitošću olakša moj teret, i da prostranim učini moje grudi kako bih sve to upotpunio.”⁴⁵

“Dobio sam snagu nakon nemoći. (...) Rekao sam sebi: ovo je vrijeme kada treba krenuti u akciju i spomenuti osnove iz kojih se izvode ogranci, te svojim ušima priuštiti ukrase najvrednijih značenja i isticanje istine u njezinom izvanrednom obliku. Tako sam napisao knjigu za one koji su na Allahovom putu, koji nastoje postići duhovno savršenstvo, te istakao Božiju mudrost za one koji tragaju za tajnama Vlasnika ljepote i visosti, Koji se skoro ukazao svjetlom koje nužno vodi ka pojavi i sa kojim se približava razotkrivanje svega onoga što je skriveno. Svevišnji Allah me upoznao sa značenjima čija svjetla obasjavaju znanje o Njemu i Njegovim svojstvima i uz razmišljanje umnih o Njemu.”⁴⁶

Mulla Sadra u uvodu “Al-Asfara” ovako piše:

“Tu knjigu napisao sam za svoju braću u vjeri i za svoje saputnike na putu ka otkrivanju i ubijedenosti (uvjerenosti). Jer, pravu korist od toga imat će samo onaj koji poima većinu riječi umnih ljudi i razumije sadržaj spisa mudraca, koji nije zaklonjen svojim znanjem, koji ne niječe ono što je iza spoznajnog (transcendentnog). Jer, Istina nije ograničena na određeno razumijevanje onoga koji razumijeva, niti se određuje mjerilom razumnih. Zato, ako ovdje vidiš nešto što nije u skladu sa onim u šta si vjerovao, ili što si pojmio zdravim osjećajem, nemoj to osporavati, pa – nad svakim znalцем ima još znaniji. Onaj, koji se zakloni (zatvori) svojim znanjem, i zaniječe ono što je iza njegovog poimanja

⁴⁵ Sadruddin Širazi, *Al-asfar-l-arba'a*, sv. I, str. 8.

⁴⁶ Ibid., str. 9.

(transcendentalnog), je ograničen granicama vlastitog znanja i poimanja i njemu su nedostupne tajne njegovog Gospodara.

Također, ja ne tvrdim da sam postigao cilj u onome što sam iznio. Naprotiv, načini razumijevanja ne mogu se ograničiti na ono što sam ja shvatio; njihov broj je neograničen. Znanje o Istini ne može se ograničiti onim što sam ja zacrtao, niti se može sakupiti. Jer, Istina je toliko široka da je nijedan um ne može obuhvatiti, niti ju je moguće ograničiti; ona je toliko uzvišena da je nije moguće suziti na jedan vremenski period. Ako uz Allahovu pažnju uspiješ riješiti problem, i uz Njegovo uputstvo odgonetneš zagonetku, onda zahvaljuj svome Gospodaru na mudrosti prema kojoj te usmjerio, i zahvaljuj Mu na Njegovom darežljivom davanju i blagodatima.”⁴⁷

Mulla Sadra je u ovom periodu izolacije od ljudi, ibadetom i duhovnim treniranjem shvatio da će plod ljudske svijesti, ako se navodnjava logikom, biti misao i filozofsko mišljenje. Međutim, ukoliko se, pored toga, navodnjava kišom Božije milosti i svjetlosti, onda će plod biti unutarnje i gnostičko osvjedočenje. Naravno, takve vrste shvatanja predstavljaju istinu u kojoj ne postoji sumnja i dvojba. To je upravo ono što je nama i Gospodar, putem Svoga Poslanika, dostavio.

Na osnovu toga Mulla Sadra je svoju filozofiju, koju je dokučio na temelju razuma (عقل), vjerskog teksta (القرآن و الحديث) i gnostičkih intuicija i otkrića (الكشف و الشهود), nazvao uzvišena mudrost ili filozofija (الحكمة المتعالية), tj. transcendentna filozofija.

5. Vraćanje ljudima

Mulla Sadra, nakon perioda izolacije, duhovnog svjedočenja i otkrića, koje je trajalo preko pet godina (1602–1607.), ponovno dobija snagu da se vrati među narod i prenese istinu koju je shvatio i otkrio. On se ovoga puta više ne plaši kritika neznalica i njihovih optužbi. On sada biva spreman da se hrabro bori za kazivanje i objašnjavanje dostignutog znanja onima koji su žedni takvog znanja. Zato je, pored predavanja, počeo sa pisanjem svoje novoizgrađene filozofije. Dok je boravio u selu Kahaka, do 1632. godine, bavi se pisanjem i obrazovanjem užeg kruga tražilaca znanja poput Mulla Muhsina Feiza Kašanija. Godine 1632. Mulla Sadra putuje u svoj rodni kraj. Ovoga puta, bez obzira na

⁴⁷ Sadruddin Širazi, *Al-asfar-l-arba'a*, sv. 1, str. 8.

Slika 4. Medresa Han u Širazu

(Ovu medresu je napravio Allahverdihan predstavnik Šah Abbasa u Širazu, on je pozvao je Mulla Sadraa da se vrati iz Qoma i da po svom izboru slobodno održava predavanja tražiteljima znanja.)

kritike i nedjela neznalica, u novoizgrađenoj Medresi Han, počinje sa predavanjima filozofije, tefsira i hadisa.

6. Put ka Bejtullahu

Mulla Sadra je tokom svog života sedam puta pješke otputovao na hadždž. Najvjerojatnije da je njegovo pješačenje na hadždž bilo i dijelom njegovog duhovnog putovanja. Na svom sedmom putovanju ka Bejtullahu 1050. godine po hidžri (1640.), u gradu Basri, u južnom Iraku, preselio je na ahiret.⁴⁸

7. Metode spoznaje

U islamskom svijetu je postojalo više filozofskih škola. Međutim, u periodu prije pojave transcendentne filozofije, bile su najpoznatije dvije sistematizirane filozofske škole. Jedna je iluminacijska

⁴⁸ Corbin Henry, *Islamska filozofija u Iranu*, str. 75.

filozofija (prosvjetljenja), a druga peripatetička filozofija. Pored ove dvije filozofske škole bili su dogmatički teolozi (متكلمين) i gnostici (عرفاء), koji su, svaki na svoj način, pokušavali razbistriti tajne ovoga svijeta i dati odgovore na pitanja u vezi sa početkom života, čovjeka, duše, razuma, smrti, proživljenja, odnosno pokušavali su oblikovati zdrav svjetonazor.

Tokom historije sva četiri ova različita postupka, bez obzira na zajednička i slična mišljenja o nekim temama u vezi s egzistencijom, nerijetko su se sukobljavali i nisu mogli doći do uzajamnog razumijevanja. Transcendentna filozofija je uspjela usaglasiti ove postupke i naučnim putem ugasiti nesloge među njima. U daljem tekstu ukratko se objašnjava pojedinačno svaka od ovih škola, a zatim će biti objašnjeno kako je Mulla Sadra uspio uspostaviti slogu među njima.

7.1. Peripatetička filozofija

Ova metoda spoznaje oslanja se samo na razum, racionalne dokaze i deduktivnu argumentaciju. Ona se najčešće prepisuje Aristotelu (384–322. pr. n. e.), koji se nije slagao u mnogim pitanjima sa svojim učiteljem Platonom. Ova metoda se naziva peripatetičkom jer se spominje da je Aristotel, kao utemeljitelj ove metode, uglavnom šetajući razmišljao o filozofskim temama i kaže se da je čak svojim učenicima predavao šetajući.⁴⁹

Ibn Sina je najpoznatiji peripatetički filozof, koji se smatra i predstavnikom ove filozofije. *Aš-Šifa'* (الشفاء) i *Al-Išarat* (الإشارات) su neka od Ibn Sinaovih djela u kojima on predstavlja svoju filozofiju. El-Kindi, Farabi, Nasiruddin Tusi, također, su bili pristalice ove škole.

7.2. Iluminacijska filozofija

Iluminacijska filozofija, za objašnjenje filozofskih tema, koristi dva izvora: racionalne dokaze i deduktivnu argumentaciju, te unutarnja i gnostička osvjedočenja, odnosno Božija prosvjetljenja, koja se dobiju pročišćenjem duše i duhovnim putovanjem.

Predstavnik ove filozofije je Šehabuddin Suhraverdi (549–587. po H.)⁵⁰ koji je, objašnjavajući tu filozofiju, napisao više djela, a neka od

⁴⁹ Peripatetik znači osoba koja šeta.

⁵⁰ Suhraverdi je rođen u selu Suhraverd na sjeverozapadu Irana. On se prvo školovao u

njih su: *Hikmetu-l-išrak* (حكمة الأشراق), *Telvihat* (تلويحات) i *Mutarihat* (مطارحات). Ova filozofija je, u odnosu na peripatetičku, imala manje pristalica. Kutbuddin Širazi i Šehrzuri su neki od njih.

Šejhu-l-išrak u svom djelu *Hikmetu-l-išrak* kaže:

و اقل درجات قرىء هذا الكتاب أن يكون قد ورد عليه البارق الالهى و صار وروده ملكة له؛ و غيره لا ينتفع به أصلا. فمن اراد البحث وحده، فعليه بطريقة المشائين، فانها حسنة للبحث وحده محكمة، و ليس لنا معه كلام و مباحثة فى القواعد الاشراقية، بل الاشراقيون لا ينتظم أمرهم دون سوانح نورية.⁵¹

“Za čitanje ove knjige potrebno je, najmanje, biti pod nadahnućem Božijeg svjetla i da ti to nadahnuće bude utemeljeno, inače se nećeš moći okoristiti njome. Pa, ko se želi samo baviti naučnim raspravama, neka slijedi put peripatetičara, jer taj put je za to lijep i čvrst, mi s njim nemamo šta govoriti o iluminacijskim pravilima. Iluminacionisti ne uvažavaju ništa bez prosvjetiteljskih pojava.”

7.3. Gnostika ili irfan

Treća metoda spoznaje je spoznaja gnostičkim, odnosno duhovnim, putovanjem. Ova metoda oslanja se isključivo na Božije osvjetljenje puta spoznaje pročišćenjem duše i duhovnim putovanjem⁵². Arifi argumentovanje smatraju nepouzdanim osloncem na putu spoznaje. O pristalicima ove metode šehid Motahhari kaže: “Irfanska metoda

Meragu zajedno sa Fehruddinom Razijem, zatim je otišao u Isfahan i zahvaljući svojoj nadarenosti vrlo brzo je savladao oblasti fikha, logike i filozofije. Zahvaljujući svojim putovanjima po različitim dijelovima Irana upoznao se sa šejhovima tesavvufa i sam je započeo sa ibadetima, razmišljanjem i duhovnim putovanjem. Svoje putovanje je nastavio do Damaska i Haleba. U Halebu se upoznao sa Melik Zahirom sinom Salahuddina Ejjubija koji je vladao u Halebu i po njegovom zahtjevu ostao je tu. Napisao je *Hikmetu-l-išarak* dok je bio u Halebu. Međutim, njegova stručnost o gnostičkim i filozofskim naukama koja ga je predstavila velikim autoritetom s jedne, a njegovo nepažljivo obraćanje i rasprava s površinskom ulemom, sa druge strane, ga je koštala života. Ulema Haleba ga je optužila protivnikom nebeske vjere i pritislili su Salahuddina Ejjubija da ga zatvori. Suhraverdi je preselio na ahiret u zatvoru peti dan mjeseca redžeba 587. godine po hidžri. (Corbin Henry, *Islam u Iranu*, sv. 2, str. 12–17)

⁵¹ Suhravardi, *Hikmetu-l-išrak*, str. 11.

⁵² Sejjed Hejdar Ameli, *Nass al-nosus fi šerhil fosus*, 3. poglavlja, 3. rukn, 1. fasl, str. 489 i ajnu-l-kudat Hamadani, *Zubdet al-hakaik*, poglavlje 85., str. 12. i u: Pol Tiliš, *Džihī vud tumas*, prvo izdanje, str. 36.

ima mnogo pristalica. Brojni znameniti arifi pojavili su se u islamskom svijetu. Potrebno je spomenuti arife poput Bajezida Bistamija, Halladža, Šiblija, Džunejda Bagdadija, Zunnuna Misrija, Ebu Seida Ebu-l-Hajra.”⁵³

Šehid Morteza Motahhari dalje spominje i Mevlanu Rumija, i tvrdi da je Muhyiddin Ibn Arabi simbol sistematiziranog irfana kao jedne nauke, a nakon njega svi arifi su bili pod njegovim utjecajem.

7.4. Apologetska deduktivna metoda

Četvrta metoda spoznaje je dogmatska ili apologetska deduktivna metoda. Ova metoda je slična peripatetičkoj metodi u tome što se oslanja na razum i racionalna argumentovanja. Međutim, postoji i nekoliko razlika. Šehid Morteza Motahhari o razlikama među apolozima i peripateticima kaže: “Prva razlika je u racionalnim principima i osnovama koje nisu iste kod mutekellimina i kod filozofa. Najvažniji princip, koji koriste mutekellimini, su dobro i loše, dok filozofi ovaj princip smatraju samo razumom prihvaćenim praktičnim načelom, a nikako logičnim pravilom koje se može koristiti u argumentima. Druga razlika je u tome što mutekellimini, nasuprot filozofa, unaprijed odrede cilj i obavežu se da brane islamsko uvjerenje.”⁵⁴

8. Transcendentna filozofija

Četiri spomenute škole i metode spoznaje bile su prisutne u islamskom svijetu sve dok nije, na osnovu njih, formirana nova metoda spoznaje poznata kao transcendentna filozofija koju je utemeljio Sadruddin Širazi. Mulla Sadraova filozofija nije eklektička filozofija, odnosno nije formirana iz različitih filozofskih sistema. Ona je poseban i nezavisan misaoni i filozofski sistem. Naravno, kao i svaka druga nauka, spomenute metode spoznaje imale su svoju ulogu u njenom formiranju. Henri Korben ovu filozofiju smatra velikom filozofskom revolucijom i kaže da je Mulla Sadra uz Mir Damada najvažniji predstavnik isfahanske škole.⁵⁵

Mulla Sadra je, objašnjavajući svoju filozofiju, napisao više djela kao što su: *El-hikmetu-l-mutea'lije fi-l-esfari-l-erbee'ti-l-a'klije* (أحكمة المتعالية)

⁵³ Motahhari Morteza, *Kolijjate olume eslami*, str. 125.

⁵⁴ Ibid., str. 126.

⁵⁵ Corbin Henry, *Islamska filozofija u Iranu XVII i XVIII stoljeće*, str. 75, str. 78 i str. 261.

(في الأسفار الأربعة العقلية), *Eš-ševahidu-r-rububijje* (الشواهد الربوبية), *El-mebda' ve-l-me'ad* (المبدأ و المعاد), *El-e'ršijje* (العرشية) i *El-mešai'r* (المشاعر).

9. Četiri duhovna putovanja

Gnostici, odnosno arifi, za putovanje duše i srca spominju četiri etape ili četiri vrste putovanja, a to su:

1. Putovanje od stvorenja ka Istini, tj. Stvoritelju (السير من الخلق الى الحق),
2. Putovanje u Istini sa Istinom (السير بالحق في الحق),
3. Putovanje od Istine ka stvorenju sa Istinom (السير من الحق الى الخلق بالحق),
4. Putovanje u stvorenju sa Istinom (السير في الخلق بالحق).

U prvom putovanju salik (putnik na duhovnoj stazi ka Bogu) pokušava da prevaziđe materijalni svijet i da dođe do Gospodara, odnosno da ukloni sve zastore između sebe i Gospodara. Zatim u drugom putovanju, kada je spoznao Stvoritelja izbliza, pokušava da se uz Njegovu pomoć upozna sa Božijim imenima i svojstvima. U trećem putovanju salik, gledajući Gospodara u svim stvarima, dolazi među stvorenja.

به دریا بنگرم دریا ته وینم
به صحرا بنگرم صحرا ته وینم
به هر جا بنگرم کوه و در و دشت
نشان روی زیبای ته وینم⁵⁶

“Gledam more Tebe vidim
Gledam pustinju Tebe vidim
Brdo, poljanu, dolinu gledam
Tvoje lice lijepo vidim.”

U četvrtom putovanju salik se, nakon spoznaja Istine, vraća stvorenjima i uloži sav svoj trud da, uz pomoć Uzvišenog, uputi ljude k Njemu.⁵⁷

⁵⁶ Baba Tahere orjan, *Divan*.

⁵⁷ Motahhari Morteza, *Kolijate olume eslami*, 127, v. više u: Sadruddin Širazi, *Al-asfaru-l-arba'a*, sv. 1, str. 13, i u: Sejyed Hejdar Ameli, *Nass al-nosus fi šerhil fofus*, str. 268.

10. Četiri umna putovanja

Jedno od Mulla Sadraovih naučnih dostignuća, na polju spoznaje, je uređivanje filozofskih pitanja. On mudrost smatra umnim putovanjem i sva pitanja u hikmetu dijeli na četiri etape, odnosno četiri vrste pitanja kojima mudrac treba, umom i razmišljanjem, putovati jednim iza drugog:

1. Pitanja koja su temelj i uvod za Božije jedinstvo (tevhid),
2. Pitanja spoznaje Gospodara i jedinstva Njegovog i Božijih svojstava,
3. Pitanja Božijih djela i jedinstva egzistencije (vudžud),
4. Pitanja duše i povratka (mea'd).⁵⁸

Mulla Sadra tvrdi da se uvijek sadržaj objave slaže sa onim što srce vidi i razum prihvata, te sve tri ove istine potvrđuju jedna drugu. Zato on tvrdi da, uporedo sa ova četiri duhovna putovanja, postoje četiri umna putovanja. On tvrdi da su sve četiri etape duhovnog putovanja racionalne, a također su i potvrđene riječima objave. Upravo zbog toga on svoju filozofiju naziva transcendentna, što znači da se ne oslanja samo na razum pa da odbije iluminaciju, niti se ne oslanja samo bukvalno na riječi objave i vjerske tekstove, a da razum smatra nepouzdanim, niti samo prati iluminaciju srcem, a da ga ne interesuje razum i objava.

Ova tvrdnja se razumije iz svih pisanih djela Mulla Sadraa. I vidi se da je on sam uložio sav svoj trud da dođe do srži spoznaje i do najuzvišenijeg stepena spoznaje pomoću sva tri spomenuta metoda, riječima objave, razumom i iluminacijom. Kao primjer možemo navesti njegove riječi o načinu spoznaje tajnosti onoga svijeta:

فعلم مما ذكر أن أكثر أحوال الآخرة أسرار غيبية يجب الإيمان بها تقليدا لمن لم يكن له قدم راسخ في المعارف الإلهية و الأسرار القيومية، و لا يمكنه أن يتجاوز عن استجلاء نظر الخلق و حب الرئاسة و الاستيلاء على مآرب الدنيا و الشهرة عند الناس، لكن أكثر من رزق فطنة زكية يقوى بها على المباحثة و الاستدلال، لا يكتفي بالتقليد الذي يحصل به نوع من النجاة عن الضلال و الإضلال و الوبال في المأل، بل يتشرف على شيء فوقه و يكثر تعبه في طلبه آناء الليل و أطراف النهار و يصرف عمره في تزايد النظر في المؤلفات و تكرير التأمل فيها⁵⁹

⁵⁸ Ibid., str. 129.

⁵⁹ Sadruddin Širazi, *Al-mabda' va-l-me'ad*, str. 381.

“Od onog što je rečeno se saznaje da su većina stanja ahireta nevidljive tajne u koje treba vjerovati slijedenjem, a oni koji nemaju čvrst korak u Božijim spoznajama, i u uzvišenim tajnama, ne mogu ostaviti pozitivno mišljenje naroda o sebi i ljubav prema visokom položaju i dostizanju ovosvjetskih ciljeva i poznanstva kod ljudi.”

Termin transcendentna filozofija je prvi put koristio Ibn Sina u *Al-Išaratu*:

...ثم إن كان ما يلوحه ضرب من النظر مستورا إلا على الراسخين في الحكمة المتعالية...⁶⁰

“...zatim ako to (mogućnost znanja nevidljivosti), što ga i razum na neki način potvrđuje, bude skriveno osim onima koji su čvrsti u transcendentnoj filozofiji...”

Nasiruddin Tusi objašnjavajući ovo kaže:

و إنما جعل هذه المسألة من الحكمة المتعالية- لأن حكمة المشاءين حكمة بحثية صرفة- وهذه و أمثالها إنما يتم مع البحث- و النظر بالكشف و الذوق- فالحكمة المشتملة عليها متعالية بالقياس إلى الأول⁶¹

“...i ova pitanja pripadaju transcendentnoj filozofiji jer je peripatetička filozofija samo racionalna filozofija. Međutim, ovo pitanje, i njemu slična, može se obraditi racionalnim putem uključujući i duhovno otkriće i iluminaciju. Zato je filozofija koja nju obuhvata uzvišenija u odnosu na peripatetičku.”

Mulla Sadra upravo svoju filozofiju naziva transcendentna jer misli da su izvori spoznaje racionalna argumentacija, iluminacija i objava tako da ova tri izvora dopunjavaju jedan drugi, odnosno dostignuće svakog od njih samo se može dopunjavati drugim.

O značaju razuma kao izvora spoznaje Mulla Sadra kaže:

فالعلماء حقا لحسن إرشادهم و غاية إشفاقهم على أمثاله من الناقصين يهدونهم طريق السلوك إلى الحق، و يرشدونهم إلى كيفية استفاضة المعارف قائلين: إن لكل مسألة من المسائل الإلهية و الأسرار الناموسية مبادي و مقدمات لا يمكن التفظن إلى تلك المسألة إلا بعد التفظن بها، سواء كان بحدس و حركة سريعة- كما هو طريقة الأنبياء و الأولياء و ذوي الأبصار- أو بفكر و حركة بطيئة- كما هو طريقة العلماء و النظار و اولي الاعتبار وَ اتوا البُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا⁶²

⁶⁰ Ibn Sina, *Al-išarat va-t-tanbihat*, str. 151.

⁶¹ Tusi Nasiruddin, *Šerhu-l-išarat*, str. 399.

⁶² Sadruddin Širazi, *Tafsir*, sv. 6, str. 204.

“Uistinu učenjaci su, da bi lijepo uputili narod, potpuno sažaljivo prema nesavršenima, da bi ih uputili da putuju ka Istini, i da bi im razjasnili kako da dođu do spoznaje, govorili: Sva teozofska pitanja i pitanja svete tajne imaju svoje uvode i temelje. Niko se ne može baviti tim pitanjima dok se ne upozna sa njihovim uvodima bez obzira da li to bilo brzim pokretima, kao što se dešavalo poslanicima i evlijama, ili sporim pokretima sa razmišljanjem, kako su praktikovali učenjaci i oni koji su gledali i uzimali pouke... a to je značenje Božijeg govora: Uđite u kuće kroz kapije.”

Također, Mulla Sadra o značaju razuma i racionalnoj argumentaciji kaže:

و أما نحن فلا نعتد كل الاعتماد على ما لا برهان عليه قطعياً ولا نذكرها في كتبنا الحكمية⁶³

“...ali mi se nećemo oslanjati u potpunosti na ono što se ne može sigurnim argumentima dokazati, te nećemo to spomenuti u našoj knjizi mudrosti.”

O značaju ispravnog duhovnog otkrića Mulla Sadra kaže:

و أما روح القرآن و لبه و سره فلا يدركه إلا أولوا الأبواب و لا ينالوه بالعلوم المكتسبة من التعلم و التفكير بل بالعلوم الدنية و نحن بصدد بيان العلوم الدنية و إثباتها بالبرهان إن شاء الله و حقيقة الحكمة إنما تنال من العلم الدني و ما لم يبلغ النفس هذه المرتبة لا تكون حكمة لأن الحكمة من مواهب الله تعالى يُؤتي الحكمة مَنْ يَشَاءُ وَ مَنْ يُؤْتِ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا وَ مَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُوا الْأَبْوَابِ⁶⁴ و هم الواصلون إلى هذه المرتبة.⁶⁵

“...međutim, duh Kur’ana i njegovu tajnu i srž niko ne može dokučiti osim razumom obdarenih, niti se mogu dokučiti stečenim znanjem, zahvaljujući učenju i razmišljanju, nego je potrebno nadahnuto znanje. Mi želimo razjasniti tu vrstu znanja i argumentovano je potvrditi, ako Bog da. Srž hikmeta se dobija nadahnutim znanjem i dok čovjek ne dostigne taj stepen ne smatra se mudrim, jer mudrost je Božiji dar. Allah daje mudrost kome On hoće, a kome je data mudrost upravo je dato mnogo dobro, a ne sjeti se niko osim razumom obdarenih. A oni su ti koji su dostigli taj stepen.”

⁶³ Sadruddin Širazi, *Al-asfar-l-arba'a.*, sv. 9, str. 234.

⁶⁴ *Al-Baqara*, 269.

⁶⁵ Sadruddin Širazi, *Mefatihul-gajb*, str. 41.

O značaju i položaju objave i tradicionalnom tekstu Mulla Sadra govori:

أ و لا ترى أن أديان الأنبياء كلهم و الأولياء صلوات الله عليهم و رحمته و أتباعه واحد لا خلاف ينقل منهم بينهم في شيء من أصول المعارف و أحوال المبدأ و المعاد. و من لم يكن دينه دين الأنبياء ع فليس من الحكمة في شيء ولا يعد من الحكماء من ليس له قدم راسخ في معرفة الحقائق⁶⁶

“Zar ne vidiš da je vjera svih poslanika i evlija, neka je Božiji salavat i milost na njih, ista. Ne prenose se nikakva razilaženja među njima o osnovama spoznaje i stanjima Izvora (postojanja) i povratka (mea'd). I kome god vjera ne bude vjera poslanika, neka je mir na njih, nema veze sa mudročću, ko god nije čvrsto spoznao zbilje, ne smatra se mudracem.”

Mulla Sadra često insistira na slaganju koje mora postojati između mudrosti, iluminacije i onoga što je nama dostavljeno preko objave.

Na kraju ovoga eseja ćemo prenijeti još jedan Mulla Sadraov govor koji potvrđuje tu istinu.

فإني قد آمنت بصدق نبينا محمد صلى الله عليه و آله في جميع ما أتى به، و بصدق موسى عليه السلام، لا بشق القمر و قلب العصا حية، بل بإعلامات إلهية و الهامات ربانية في القلب التي لا يتطرق إليها شائبة شك و ريب.⁶⁷

“Uistinu ja vjerujem u istinitosti našeg vjerovjesnika Muhammeda, sallallahu alejhi ve alihi, i u sve što je donio, i u istinitosti Musaa, alejhi selam, ali ne zahvaljujući polovljenju mjeseca i pretvaranjem štapa u zmiju nego zahvaljujući Božijim dokazima i nadahnućima Gospodara u srce u kojem nema ni truna sumnje ni dvojbe.”

Mulla Sadra, kao što se jasno vidi, uvažavajući sve metode spoznaje, kojima su mudraci prije njega željeli otkriti tajne egzistencije i upoznati njen Izvor, odbija mogućnosti neslaganja među izvorima tih metoda odnosno između razuma, vjerskog teksta i duhovnog otkrića.

11. Zaključak

Ovim esejom autor je pokušao, vrlo kratko i sažeto, predstaviti čitaocima transcendentnu filozofiju i njenog utemeljitelja Mulla Sadraa. Želio je objasniti da Mulla Sadraova filozofija nije ni jedan eklektički

⁶⁶ Sadruddin Širazi, *Al-asfar-l-arba'a*, sv. 5, str. 205.

⁶⁷ Sadruddin Širazi, *Tafsir*, sv. 3, str. 376.

sistem spoznaje, niti je Mulla Sadra želio da se suprotstavi dotadašnjim poznatim i priznatim metodama spoznaje, nego je, baš suprotno, želio potvrditi mnoga dostignuća prijašnje filozofije i uspio je iste pojasniti racionalnim putem, odnosno potvrditi vjerskim tekstom.

U ovom eseju se vidi da se Mulla Sadraova filozofija u potpunosti slaže sa svim vjerskim stavovima, odnosno kur'anskim i hadiskim tekstovima. Ustvari, Mulla Sadraova filozofija dokazuje da se razum u potpunosti slaže sa vjerom, vjera potvrđuje sve što zdrav razum shvaća, a razum može samo uputiti čovjeka ka stavovima vjere o egzistenciji.

Literatura

- Allamah Sayyid Muhammad Husayn at-Tabataba'i (1982), *Al-Mizan*, Kom: WO-FIS.
- Al-Razi, Abu Hatim (1381. po h. sol.), *Alam al-nubovva*, Tehran: Moasseje pe-žuhešije hekmat va falsafe.
- Al-Razi, Abu Hatim (1381. po h. sol.), *Alam-al-nubuvvah*, Tehran: Moasseseje pe-žuhešije hekmat va falsafe.
- Baba Tahere orjan (525. H.). *Divan*. [Internet], <raspoloživo na: www.ganjoor.net/index.php>, [pristupljeno 10. II. 2019].
- Corbin, Henry (2001), *Islam u Iranu*, Sarajevo: Bemust.
- Corbin, Henry (2002), *Islamska filozofija u Iranu XVII i XVIII stoljeće*, Sarajevo: Naučnoistraživački institut "Ibn Sina".
- Ejnu-l-kudat Hamadani (1392), *Zubdet al-hakaik*, Teheran: Asatir.
- Grupa pisaca (1390 h. sol.), *Tarihe falsafeje eslami*, Kom: Merkeze bejnel meleli terdžome ve nešre el-Mustafa.
- Ibn Sina (1375), *Al-Išarat va-t-tanbihat*, Kom: Nehdžu-l-belaga.
- Kifti, Ali bin Jusuf (1347. hidž. sol. g.), *Tarihu-l-hukama*, Teheran: Intišarati danišgahi Teheran.
- Muhammad ibn Muhammad (1426), *Tavilatu Ahlissune*, sv. 7. Bejrut: Dar al-kutub al-ilmijje.
- Pol Tiliš, Jay Hewod Thomas, Mostafa Malekian (prevodilac), Forouzan Rashki (1393), *Džihī vud tumas*, prvo izdanje, Teheran: Hermes.
- Sabzevari (1369), *Šerh al-Menzume*, Teheran: Nešre nab.
- Sadruddin Širazi (1378), *Al-asfaru-l-arba'a*, Kom: Mustafavi.
- Sadruddin Širazi (1384), *Šarhe usule Kafi*, sv. 4., Teheran: Bonjade hekmate eslami.
- Sadruddin Širazi (1417 hidž. lun. g.), *Ešševahed errebubijete fil menahedžel esseluki-jeh*, prvo izdanje, Beirut: Muessese-et-tarihu-l-arebi.

- Sadruddin Širazi Muhammad (1378 hidž. sol. g.), *Al-Mazahir al-ilahijje fi esrar al-olum al-kemalijje*, Teheran: Bonjade hekmate eslamije Sadra.
- Sadruddin Širazi Muhammad (1396 hidž. sol. g.), *Risalatun fi al-hodus*, Teheran: Entesarate maula.
- Sadruddin Širazi, *Al-mabda' va-l-me'ad*, Teheran: Andžomane hekmat va falsafeje Iran.
- Sadruddin Širazi, Mohammad ibn Ibrahim (1363), *Mafatihul-l-gajb*, Teheran.
- Sadruddin Širazi, Mohammad ibn Ibrahim (1364), *Tafsir al-Kur'an al-Kerim*, Kom: Entesarate bidar.
- Sadruddin Širazi, Mohammad ibn Ibrahim (1417. hidž.), *Al-Ševahid al-rububijja*, Bejrut.
- Sadruddin Širazi, Mohammad ibn Ibrahim (1981), *Al-hikmat al-muta'alija fi al-asfar al-aklijja al-arba'a sa komentarima od sejjed Mohammad Hosein Tabatabai'*, treće izdanje. Bejrut: Dar ihja' et-terase-l-arebi.
- Sejjed Hejdar Ameli (1975), *Nass al-nosus fi šerhil fousus*, Teheran: Enistitu Iran ve Feranse.
- Sejjed Mohammed Hosein Tabatabai (1991), *Almizan fi tefsirel Kor'an*, Bejrut: Muassesatul alami.
- Suhrevardi Šihaabuddin (1383 hidž. sol. g.), *Hikmetul-išrak*, Teheran.
- Šehid Motahhari Morteza (1390 hidž. sol. g.), *Kolijjate olume eslami*, Tehran: Entesarate Sadra.
- Tusi Nasiruddin (1425), *Šarhu-l-išarat va-t-tanbihat*, Iran: Bustane ketab.

Transcendental theosophies: Sadriduddin Shirazi

Abstract

This work aims to briefly explore the foundations of the transcendental theosophy. It is necessary to introduce Sadriduddin Shirazi Mohammad as the founder of this branch. Also, after the short elaboration on the Shirazi's theosophy, it is crucial to compare his theosophy with the peripatetic one, from one hand, and the enlightened one from the other hand. This comparison will clarify the notion of transcendental theosophy having its own system and sources, which are vastly different from the eclectic philosophy.

Key words: transcendental philosophy, peripatetic philosophy, illumination, existence, wisdom, Mulla Sadra, truth, inheritor, mind, rationality, spiritual travel, cognitive method.